

چهره های موسیقی

شاپور بهروزی

چهره‌های موسیقی ایران

گردآوری و نگارش: شاپور بهروزی

افزوده‌ها و ویرایش: میرعلی‌رضا میرعلی‌نقی

فهرست مطالب

■ پیشگفتار ویراستار

۱۷

۲۵
۲۸
۲۹
۳۰

۳۵
۳۷
۳۸
۴۰
۴۰
۴۱
۴۱
۴۱
۴۲
۴۲
۴۴
۴۵
۴۶
۴۶
۴۷
۴۸
۴۹

■ پیشگفتار

تأسیس رادیو
گنجینه گرانبهای رادیو در آغاز تأسیس
موسیقی رادیو

■ بخش اول: بررسی و تقسیم‌بندی موسیقی معاصر ایران

۱ - بررسی و تقسیم‌بندی موسیقی معاصر ایران

۱-۱. تعریف موسیقی ملی

الف. تعریف موسیقی سنتی و اصیل

ب. تعریف دستگاه و آواز در موسیقی سنتی امروز ایران

ج. اسمای دستگاهها و آوازها در موسیقی سنتی ایران

د. اجزای دستگاه و آواز

ه. تعریف ردیف

۱-۲. تعریف موسیقی بومی (فولکلوریک) یا محلی

الف. تعریف فولکلور

ب. تعریف ترانه‌های فولکلوریک ایران

چگونگی استفاده و اشاعه ترانه‌های محلی

۱-۳. موسیقی "سازی"

الف. تکنوازی

ب) همنوازی

۱-۴. تعریف موسیقی آوازی

الف. تصنیف و ترانه

ب. آوازخوانی به سبک سنتی

۵۲	موسیقی روز و مردم پسند
۵۵	۱-۵. موسیقی نوین ایران
۵۵	انواع موسیقی نوین ایران
۵۹	عوامل سمعی و بصری
۶۰	۱-۶. موسیقی آثینی ایران
۶۱	۲ - وزیری، خالقی و کتاب سرگذشت موسیقی ایران (با ارجاع به مقاله‌ای به قلم دکتر حسن شایگان)
۷۱	۳ - نظر اجمالی استاد علینقی وزیری دربارهٔ موسیقی
۷۵	بخش دوم: نوازندگان تار و سه تار
۷۷	نوازندگان تار
۷۸	آقا حسینقلی
۸۱	درویش خان
۸۴	علینقی وزیری
۹۲	یحیی حاتمی
۹۵	مرتضی نی داود
۱۰۲	موسی معروفی
۱۰۲	موسی معروفی از دیدگاه روح الله خالقی
۱۰۶	حسین سنجری
۱۰۹	عبدالحسین شهنازی
۱۱۲	یحیی (هارون) زربنجه
۱۱۵	نصرالله زرین پنجه
۱۱۸	ابراهیم سرخوش
۱۲۱	لطفالله مجد
۱۲۴	فریدون حافظی
۱۲۸	داریوش طلایی
۱۳۰	حسین علیزاده
۱۳۳	نوازندگان سه تار
۱۳۵	میرزا عبدالله
۱۳۷	سعید هرمزی
۱۴۳	احمد عبادی

سه تار من، فرزند من است (گفت و گو با احمد عبادی)

حسینقلی دفتری

■ بخش سوم: نوازندگان و یولون و کمانچه

نوازندگان و یولون

- ۱۴۴
۱۴۹
- ۱۵۵
۱۵۷
- ۱۵۹
۱۶۲
۱۶۶
۱۷۹
۱۸۰
۱۸۳
- ۱۸۴
۱۹۵
۱۹۹
۲۰۰
۲۰۸
۲۱۰
۲۱۳
۲۱۷
۲۱۸
۲۲۷
۲۳۱
۲۳۶
۲۳۹
۲۴۵
۲۴۷
۲۴۹
۲۵۳
۷۸۵
- ابوالحسن صبا
صبا با نگرش دگر
صبا به روایتی دیگر
... آخرین روزها
صبا به روایت دخترش زاله
خانه (موزه) صبا
آثار صبا
رضا محجوبی
مهدی خالدی
مهدی خالدی از دیدگاه "چهره‌هایی از پیشوaran هنر و ادبیات معاصر ایران"
سبک و یولون نوازی خالدی، از نگاه علی تجویدی و پرویز یاحقی
ابراهیم منصوری
مجید وفادار
علی تجویدی
تجویدی از دید خالقی
تجویدی به روایت حسینعلی ملاح
بزرگ لشکری
حبیب الله بدیعی
شهرام فسازاده
پرویز یاحقی (به قلم میر علیرضا میر علی نقی)
نوازندگان کمانچه
حسین خان اسماعیلزاده
حسین یاحقی
داود گنجه‌ای
علی اکبر شکارچی

۲۵۹	■ بخش چهارم: نوازندگان سنتور، قانون، عود، پیانو
۲۶۱	نوازندگان سنتور
۲۶۳	حبيب سماعي
۲۶۷	رضا ورزنده
۲۷۳	فرامرز پاپور
۲۷۳	استاد پاپور از دیدگاه دکتر داریوش صفوت
۲۷۵	زندگینامه فرامرز پاپور به کوتاه سخن
۲۸۰	مجید نجاحي
۲۸۵	رضا شفيعيان
۲۸۸	مجيد كيانى
۲۸۹	مجيد كيانى در رؤيای حبيب سماعي
۲۹۳	پرويز مشكاتيان
۲۹۵	نوازندگان قانون
۲۹۷	رحيم و جلال قانوني
۲۹۸	پسر به جاي پدر
۳۰۱	مهدي مفتاح
۳۰۵	نوازندگان عود
۳۰۷	اکبر محسنسی
۳۱۳	نوازندگان پیانو
۳۱۵	مشير همایون شهردار
۳۲۱	مرتضی محجوبي
۳۲۶	جواد معروفی
۳۲۸	جواد معروفی از زبان خودش و نظراتش درباره موسیقی اصیل ایرانی
۳۳۳	آفليا پرتوا

۳۳۵	■ بخش پنجم: نوازندگان نی، قره‌نی، فلوت، ضرب و دف
۳۳۷	نوازندگان نی
۳۳۹	حسن کسایی
۳۴۶	محمدعلی کیانی نژاد
۳۴۹	نوازندگان قره‌نی (کلارینت)

۳۵۱	حسینعلی وزیری تبار
۳۵۴	محمد شیرخداibi
۳۵۷	نوازندگان فلوت
۳۵۹	عماد رام
۳۶۳	نوازندگان تنبل و دف
۳۶۵	حسین تهرانی
۳۶۶	تهرانی از دیدگاه داریوش صفوت و فرامرز پایور
۳۶۹	استاد جواد معروفی درباره تهرانی می‌نویسد
۳۷۸	درنگ قلبی که هماهنگ با پنجه‌های صاحبش ریتم تند زندگی را می‌نواخت
۳۷۹	خالق ریتم، و انعکاس رنج‌ها و جدایی‌ها
۳۸۵	محمد اسماعیلی
۳۸۷	بهمن رجبی

۳۹۱	بخش ششم: ۱. رهبران ارکستر و آهنگسازان سبک نوین ۲. مریبان تعلیم موسیقی و آواز مکتب‌سننی
۳۹۳	۱- رهبران ارکستر و آهنگسازان سبک نوین
۳۹۵	روح الله خالقی
۳۹۹	صاحبہ با پرویز منصوری درباره خالقی
۴۰۱	گزیده‌ای از گفتگو با گلنوش خالقی
۴۰۶	گزیده‌ای از مصاحبه با حسین دهلوی درباره خالقی
۴۰۷	مجلس یادبود خالقی (سخنان استاد علینقی وزیری)
۴۱۰	روح الله خالقی از دیدگاه "چهره‌هایی از پیشوavn هنر..."
۴۱۳	مرتضی حنانه
۴۱۴	صاحبه با مرتضی حنانه
۴۲۰	برخی از آفریده‌های مرتضی حنانه
۴۲۲	علی محمد خادم میثاق
۴۲۶	حسین دهلوی
۴۲۹	آفریده‌های حسین دهلوی
۴۳۶	مصطفی کسری
۴۳۹	نگاهی به آلبوم خصوصی کسری
۴۴۱	حشمت سنجری

۴۵۱	۲ - مربیان تعلیم موسیقی؛ ساز و آواز مکتب سنتی
۴۵۳	استاد عبدالله دوامی
۴۶۱	حاج آقا محمد ایرانی مجرد
۴۶۳	نورعلی برومند
۴۶۴	اصحابه با دکتر نورعلی خان برومند و دکتر داریوش صفوت
۴۶۸	محمود کریمی
۴۸۳	بخش هفتم: مُصَبِّفین شعر و آهنگ ترانه سراها برنامه گل‌ها
۴۸۵	۱ - مُصَبِّفین شعر و آهنگ
۴۸۷	علی اکبر شیدا
۴۹۳	شیدا از زاویه دیگر
۴۹۸	ابوالقاسم عارف قزوینی
۵۰۷	محمدعلی امیرجاهد
۵۱۱	تصانیف محمدعلی امیرجاهد از دیدگاه استاد ابوالحسن صبا
۵۱۷	۲ - ترانه سراها
۵۲۰	رهی معیری
۵۲۸	رحیم معینی کرمانشاهی
۵۳۷	۳ - برنامه "گل‌ها"
۵۴۱	داوود پیرنیا
۵۴۴	چند نکته درباره برنامه گل‌ها
۵۴۷	بخش هشتم: خوانندگان مرد و زن
۵۵۱	۱ - خوانندگان مرد
۵۵۳	سید حسین طاهرزاده
۵۵۶	اقبال السلطان
۵۵۸	رضاقلی میرزا ظلی
۵۶۱	ابراهیم بوذری
۵۶۳	ادیب خوانساری
۵۶۴	در انده فقدان هنرمند ادیب و ادیب هنرمند...
۵۷۰	آخرین آواز ادیب

۵۷۲	مرگ ادیب
۵۷۴	تاج اصفهانی
۵۷۵	در سوگ تاج اصفهانی، بزرگ مرد آواز ایران
۵۷۶	زندگینامه تاج
۵۷۸	اولین تجربه آوازخوانی با ساز
۵۸۰	شاغردان تاج
۵۷۹	کسانی که با تاج ساز نواخته‌اند
۵۸۱	تاج و شیخ اجل سعدی
۵۸۲	روحیه و خلقيات تاج
۵۸۳	جواد بدیع زاده
۵۸۴	بدیع زاده و شعر نیما
۵۸۸	عبدالعلی وزیری
۵۹۱	غلامحسین بنان
۵۹۹	ابوالحسن ورزی و بنان
۶۰۱	بنان از زبان خودش
۶۰۴	حسین قوامی
۶۰۷	نظر استاد روح الله خالقی درباره هنر حسین قوامی
۶۱۰	محمود محمودی خوانساری
۶۱۳	داریوش رفیعی
۶۱۵	۲ - خوانندگان زن
۶۱۷	قمر الملوك وزیری
۶۱۹	یادبود قمر در بیست و نهمین سالگرد تأسیس رادیو
۶۲۴	قمر: بذری در کام خسوف
۶۳۶	چند نکته دیگر درباره قمر
۶۳۸	روح انگيز
۶۳۹	روح انگيز از زبان خودش
۶۴۵	ملوک کاشانی (ضرابی)
۶۴۸	موچول پروانه
۶۵۱	عزت روح بخش

۱ - تاریخچه هنرستان عالی موسیقی

۶۵۷	موسیک نظام
۶۵۷	کلاس موزیک
۶۶۱	مدرسه موزیک
۶۶۱	مدرسه موسیقی دولتی
۶۶۲	اداره موسیقی کشور و هنرستان عالی موسیقی
۶۶۶	اداره هنرهای زیبا
۶۶۸	اداره کل هنرهای زیبا
۶۷۲	اداره کل هنرهای زیبا
۶۷۴	رؤسای هنرستان از آغاز تا سال ۱۳۵۷
۶۸۱	۲ - تاریخچه هنرستان و هنرکده موسیقی ملی
۶۸۳	هنرستان موسیقی ملی
۶۸۵	اداره کل هنرهای زیبا
۶۸۸	رؤسای هنرستان موسیقی ملی از آغاز تا سال ۱۳۵۷
۶۸۹	مصطفی پورتراب
۶۹۱	علی رهبری
۶۹۴	حسن فرشاد
۶۹۵	هنرکده موسیقی
۶۹۷	استادان و هنرآموزان
۷۰۰	چند کلمه با استادید موسیقی ایران
۷۰۵	سخنی چند در پایان

■ منابع و مأخذ

■ نام نامه

پیشگفتار ویراستار

■ پاییز ۱۳۶۷، اولین جلد "چهره‌های موسیقی ایران" منتشر شد؛ و پنج سال بعد، به چاپ دوم هم رسید. هنگام چاپ اول، ده سال از انقلاب می‌گذشت و در این مدت هرگونه فعالیت‌های مربوط به موسیقی، اعم از بخش دولتی یا خصوصی، ممنوع بود، و یا در حداقل سطح ممکن، مطرح می‌شد. چند ماه از پایان جنگ هشت ساله ایران و عراق، می‌گذشت و جامعه با پایی گذاشتن به دوره‌ای دیگر، خسته از ده سال درگیری و تشنجه، توجه تازه‌ای به هنر و به ویژه، موسیقی یافتہ بود. صدور آن فتوای تاریخی معروف از طرف رهبر انقلاب به تاریخ زمستان ۱۳۶۶، دریچه‌ای گشوده بود، (هر چند نه چندان فراخ و گشاده)، به این که خُرد فعالیت‌هایی در زمینه موسیقی صورت بگیرد و از آن ممنوعیت مطلق، در آید. هیچکدام از منابع نوشتاری، شنیداری و دیداری مربوط به موسیقی، به ویژه موسیقی اصیل ایرانی، در دسترس مردم نبودند و تنها آرشیو داران موسیقیدانان ارزنده خود بود، و حتی یک کتاب تازه تألیف هم در این زمینه وجود نداشت. کتاب "چهره‌های موسیقی ایران"، اولین قدم در این زمینه بود، صمیمیت و شرافت جاری در این کتاب، هنوز هم خواننده مستعد را متوجه می‌کند، و این صفات از روحیه مردی شریف و صمیمی بر می‌خاست که نامش شاپور بهروزی بود.

قرار بود که "چهره‌های موسیقی ایران" به جلدی‌ای بزرگ نیز برسد، که نرسید و متأسفانه در حد همین یک جلد متوقف ماند. مؤلف، بارها در پانویس‌های فصل‌های مختلف، خوانندگان را به جلد دوم حوالت داده است. از بسیاری چهره‌های مهم و مطرح

در همان محدوده تاریخی مورد علاقه مؤلف - یعنی سال‌های ۱۳۵۸ تا ۱۳۱۴، عکس و شرح حالی نیست^۱، و همه اینها بایستی در جلد دوم می‌آمد. گمان می‌کنم، برخی اظهار نظرهای معارضانه و مطالبی توهین آمیز و شبیه به "نقد" که مشخصاً از سر حسادت می‌آمد، مؤلف را از انتشار جلد دوم منصرف کرد. دو نمونه از آن نوشته‌ها را که جنبه‌های توهین آمیز آن "کمتر" است (و در واقع به قلم سردبیران نشریات آن زمان، "پاکیزه سازی" شده) می‌توان در مجلات "آدینه" و "دنیای سخن" (زمستان ۱۳۶۷) جست و جو کرد و خواند، تا گوشه‌ای از علت انصراف زنده یاد بهروزی از انتشار جلد دوم، معلوم شود. و باز هم معلوم شود که در این بیست و سه سال، باز هم چیزی تغییر نکرده، و سیرهٔ قهر، نه بر آن مُهر و نشان، بلکه بر این کین و گمان است که بود.

اما زنده یاد، شاپور بهروزی - آن طور که از دو ملاقات طولانی، او را شناختم - اهل این منازعات نبود. مردی بود سالم و اخلاقی، رئوف و حساس، متین، وبی‌طبع به نام و شهرت، که با موسیقی‌های مورد علاقه خود می‌زیست. سلیقهٔ عالی او در انتخاب انواع موسیقی و هنرمندان برگزیده‌اش از همین کتاب پیداست. انتخاب‌های او در بالاترین سطوح و مراتب شناخته شده در موسیقی کلاسیک (شهری) ایران هستند. به گمانم این طبع بلند، هم از فطرت و روحیهٔ فردی او برمی‌آمد و هم از تربیتی عالی که در محیط خانواده، و محیط اجتماعی سال‌های فعالیت او (۱۳۲۴-۱۳۵۸) وجود داشته است. دورهٔ جوانی او مصادف با درخشان‌ترین دورهٔ تاریخ تعالیٰ موسیقی کلاسیک ایرانی در شکل تجدد یافتهٔ خود بود، و زنده یاد شاپور بهروزی نمی‌توانست از تأثیر آن مبرآ بماند. گذشته از این حُسن سلیقه، که به آن عوامل پیش گفته مربوط می‌شود، می‌توانم با استناد به این متن - یعنی تنها جلد "چهره‌های موسیقی ایران" - و ملاقات‌هایی که با وی داشته‌ام، بگویم که این مرد با فرهنگ و پر عطوفت، از حضور دلش در موسیقی، از شنیدن و آرشیو کردن قطعاتی که دوست داشت، و از معاشرتش با موسیقیدانان فرشته خوبی همچون حسین قوامی، همان بهره‌ای را برده بود که هنرمندان قدیم‌ما، آن را مقصد نهایی و

۱- تنها یک مورد استثنای، به دلایل واضح، به فرمایش ناشران ارجمند (خانم محمدی و آقای سمیعی) نوشته شد و در فصل نوازندگان ویلون قرار گرفت: شرح حالی از هنرمند جاودان یاد، پرویز یاحقی (۱۳۸۵-۱۳۱۴) که به قلم ویراستار، این کتاب است.

به قول خودشان "غايت القصوا" این مسیر می‌دانستند: پالایش روان، سیکباری روح و حظبی واسطه، از هنر، در زندگی، که تجلی بیرونی این صفات، در نثر ساده او، در انتخاب‌های عالی او، در نوع نگاهش به موسیقی و موسیقیدانان، در برخوردهایی پراز مهربانی و سخاوت با تازه کارهای موسیقی، روشن و بالز بود. خوب در خاطرم مانده است که در آخرین دیدارم با او، کمی قبل از مهاجرت او به کانادا، پاکتی در آورد و گفت: «شما در اول راه تحقیق هستید و خوب است اینها را داشته باشید». پاکت، حاوی شانزده قطعه عکس قدیمی بود که به آرشیو او تعلق داشت و روی یکی دو تا از آنها، دستخطهای گرانبهای لطف الله مجد و احمد عبادی دیده می‌شد. شگفت‌زدگی من از این همه گشاده دستی بی‌ریا، هنوز هم ادامه دارد! در آن زمان، از هر صد نفر اهل موسیقی، پنج نفر هم این رفتارهای را با ما جوان‌های تازه آغاز کرده، نداشتند. بسیاری از آنها خاطرات زشت و آزار دهنده‌ای هم در ذهن جوان ما به جای می‌گذاشتند که تأثیر مخرب بعضی از آنها، با گذشت این همه سال، هنوز از یاد نرفته است.

اگر امروز (بهمن ۱۳۹۰ - مهر ۱۳۹۱) بدون هیچ درخواستی از بیرون، و با وجود درگیری‌های متعدد شغلی، انگیزه ویرایش و آماده‌سازی مجدد این کتاب را کردم، صرفاً به همان دلیل است: به دلیل خاطره تابناکی که از زنده یاد شاپور به روزی دارم. با یادآوری مهربانی‌های این مرد موسیقی دوست و صادق و بی‌ریا، احساس کردم که مديونم، و باید کاری بکنم. اگر چه یادم هست که هنگام انتشار این کتاب، خودم نیز برخورد سنجیده‌ای با آن نداشم. وقتی کتاب درآمد، جناب آقای صادق سمیعی (که به لطف پدرانه ترانه‌سرای بزرگ معاصر، زنده یاد تورج نگهبان، با ایشان آشنا شده بودم)، محبت کردن و نسخه‌ای را برای "اظهار نظر" به جوان بیست و دو ساله آن زمان، دادند. در ابتدای راه بودم، و سری پر شور و زبانی تلح و صریح داشتم. بارزتر از همه، هواداری موسیقیدانی "بنیادگرا" را می‌کردم که مرزبندی‌هایی قاطع و بی‌تحفیف داشت؛ و اهل موسیقی می‌دانند که در سال‌های ۱۳۶۵-۱۳۷۵، شاگرد و هوادار افکار استاد مجید کیانی بودن، یعنی چه، و تبعات آن چه می‌توانست باشد. به هر حال، حواشی کتاب را از جمله‌ها و کلمه‌هایی تند و تلح انباشتم و حدود بیست صفحه، با آن مایه از یکسونگری و تعصب دوره جوانی، نوشتیم و تحويل جناب آقای سمیعی دادم. واکنش من به این کتاب از،

بصیرت نبود و با در نظر گرفتن شرایط محیط، شاید تقصیری هم متوجه من نبود، و این را، هوش نافذ و سرشار آقای سمیعی درک کرد و با مهربانی و قاطعیت، توصیه کرد که دیدگاه گشاده‌تری داشته باشم و بیهوده تند نروم. سال‌ها گذشت تا بتوانم ارزش آن گفته‌ها را دریابم؛ و اکنون از ایشان سپاسگزارم.

نمی‌دانم زنده یاد بهروزی آن نسخه حاشیه نویسی شده را دید یانه، ولی من خوش اقبال بودم و آن را چاپ نکردم؛ و موردی برای شرمساری‌های آینده، ایجاد نکردم. آن سال‌ها، سال‌های شور و شر در حوزه نشر بود، و خوشحالم از این که اگر در بعضی اظهار نظرها، تند رفتم، در بیشتر ابراز عمل‌ها، تا جایی که فهم و فرصت داشتم، تند نرفتم.

وقتی که اولین جلد "چهره‌های موسیقی ایران" منتشر شد. استاد ایرج افشار، شرح مختصری بر آن در مجله "آینده" نوشت و آن را کتابی "آراسته و پرکشش" توصیف کرد. با انتشار آن، گویی سدّی شکسته شده باشد، آرام آرام جریان کتابسازی‌ها به راه افتاد، و ده سال بعد، جریان به سیلابی تبدیل شد که خوب و بد، با ارزش و بی‌ارزش، و خس و خاشاک را با هم به ارمغان آورد. بیشتر این کتاب‌ها، نه تنها از حیث گزینش منابع با ارزش و نه شیوه تألیف، از کتاب "چهره‌های موسیقی ایران" بالاتر نبودند، بلکه با فاصله آشکاری، از آن هم پایین‌تر بودند. زیرا نه آن سطح از سلیقه موسیقی، و نه آن خلوص و نه آن منابع بالارزش و خواندنی (از کتاب‌ها، مجله‌ها، برنامه‌های رادیویی ضبط شده و مصاحبه‌ها) را در اختیار داشتند. اگر این کتاب با همه نقص‌ها و کاستی‌هایش، ارزش ویرایش و افزودن عکس‌ها و استناد را دارد، از همین رو است، از این رو که پایه و بنیان سالمی دارد؛ و به قصد کتاب‌سازی نوشته نشده است. زنده یاد شاپور بهروزی در صفحه ۵۶۱ (چاپ اول / ۱۳۶۷) می‌نویسد:

«خواننده عزیز. این کتاب به قصد انتفاع مادی نوشته نشده است. نگرشی است کوتاه به تاریخ موسیقی کشور، در راه تحقیق یک رسالت فرهنگی. بین سال‌های ۱۳۱۴-۱۳۵۷، مقالات و نوشته‌های پراکنده‌ای در زمینه تاریخ موسیقی و زندگینامه برخی موسیقیدانان نوشته شده، یا در رسانه‌های گروهی پخش گردیده، ولی هیچکدام در یک مجموعه مرتب و منظم گرد نیامده، تا بتواند به عنوان مرجع در دسترس پژوهشگران و علاقمندان قرار گیرد.»

شاپور بهروزی در شرایط ویژه سال‌های ۱۳۶۷-۱۳۵۷، صمیمانه برای رسالت فرهنگی ای که می‌شناخت، کوشش کرد. کتاب او هنوز هم از آثار خواندنی برای عموم اهل موسیقی (غیر متخصص‌ها) است. او هنگامی که به کانادا مهاجرت کرد، موسیقی کشورش را از یاد نبرد. برنامه‌ای داشت رادیویی، مخصوص شناساندن هنرمندان ایران، و می‌توان گفت که آن برنامه‌ها، "صورتِ مصوت" یا نسخهٔ شنیداری کتاب چهره‌های موسیقی ایران است، و البته کامل‌تر از کتاب، چراکه بسیاری چهره‌ها در این برنامه‌ها، معرفی شده‌اند که در کتاب، نیامده‌اند. او عاشق صادق موسیقی اصیل ایران بود و با وجود انواع مشکلات سالخوردگی و مهاجرت، با علاقه‌ای تمام، در هر چه که به این موضوع مربوط می‌شد، وقت و نیرو و هزینه می‌گذاشت. از احوالپرسی از هنرمندی که در گوشه‌ای دیگر از کرۀ خاکی، در غربت و تنها‌یی می‌زیست، با صرف هزینهٔ هنگفت تلفن در آن زمان، تا ارسال رایگان نوارهای برنامه‌اش برای جوانی نو خاسته در یکی از شهرستان‌های ایران. او همه‌این کارها را بدون توقع و انتظاری انجام می‌داد. رونوشت نامه‌ای از آن سال‌ها را به یادگار نگهداشته بودم، که در این کتاب درج شده است.

درگذشت او به تاریخ خرداد ۱۳۸۶ در شهر Cill کانادا، به معنای فقدان یک روح مهربان برای دوستداران موسیقی ایران بود.

ویرایش این کتاب، مدتی بیش از حد انتظار طول کشید. آقای سمعیعی، تأکید داشتند که اصل متن به همان صورت که بود، محفوظ بماند و حذف و اضافه‌ای نشود، مگر در شیوهٔ رسم الخط، و یا مواردی که درستی آنها مربوط به زمان انتشارشان بوده و اکنون دیگر درست نیستند. بنابر دستور ایشان، اصل کار ویرایش، به اصلاح رسم الخط قرار گرفت. مواردی که آن زنده یاد توضیح داده، با عنوان "مؤلف" یا "شاپور بهروزی" (ش. ب)، و مواردی که من توضیح داده و یا افزوده‌ام، با عنوان "ویراستار" یا در مواردی محدود با نام خودم، عنوان شده‌اند. عکس‌ها، از مجموعهٔ ناچیز شخصی خودم و مجموعهٔ ارزشمند و گستردۀ سرکار خانم فروغ بهمن پور - فعال فداکار موسیقی در عرصهٔ مطبوعات - تهیه شده‌اند. عکس و دستخط اختصاصی شادروان شاپور بهروزی رانیز خانم بهمن پور مرحمت کرده‌اند. یاد دو استاد پیشکسوت عکاسی پرتره در ایران که بخشی از عکس‌های کتاب حاضر حاصل همت و لای آنان است را گرام مـ. دـ.مـ:

زنده‌یاد علی خادم (۱۳۷۰-۱۲۹۴) وزنده‌یاد غلامحسین ملک عراقی (۱۳۹۴-۱۳۰۴)، که نامشان ذیل یادگارهایشان در کتاب آمده است.

اصلاحات متن، شامل حذف برخی فعل‌های تکراری و جایگزین کردن فعل‌های متعدد، حذف مکرر کلماتی چون آقا، استاد، مرحوم و...، اصلاح دو سه فقره از نظریاتی که ابطال آنها بعد از انتشار این کتاب بوده است، افزودن عکس‌های بسیاری که کتاب را گویاتر و جذاب‌تر کند، و نیز اعمال سلیقه در صفحه‌آرایی بوده است. از آنجاکه برخی از موسیقیدانان مورد بحث در این کتاب، در فاصله سال‌های ۱۳۶۷-۱۳۹۵ درگذشته‌اند، در پایان این مقدمه، نام و عنوان و تاریخ فوت آنها را با آرزوی شادی روح آنها و روان پاک شاپور بهروزی، می‌آوریم: ترتیب درج نام‌ها براساس ترتیب درج آنها در کتاب است:

۱۳۶۹	نوازنده تار، آهنگساز	۱- مرتضی نی داوود
۱۳۹۲	نوازنده تار	۲- فریدون حافظی
۱۳۷۱	نوازنده سه‌تار	۳- احمد عبادی
۱۳۶۶	نوازنده سه‌تار	۴- حسینقلی دفتری
۱۳۶۹	نوازنده ویولون، آهنگساز	۵- مهدی خالدی
۱۳۸۴	نوازنده ویولون، آهنگساز	۶- علی تجویدی
۱۳۷۱	نوازنده ویولون، آهنگساز	۷- حبیب‌الله بدیعی
۱۳۸۵	نوازنده ویولون، آهنگساز	۸- پرویز یاحقی
۱۳۸۸	نوازنده سنتور، آهنگساز، مؤلف	۹- فرامرز پایور
۱۳۹۲	نوازنده سنتور، موسیقی‌شناس	۱۰- داریوش صفوت
۱۳۸۸	نوازنده سنتور و سه‌تار، آهنگساز	۱۱- پرویز مشکاتیان
۱۳۵۷	نوازنده قانون	۱۲- جلال قانونی
۱۳۷۵	نوازنده ویولون و قانون، آهنگساز	۱۳- مهدی مفتاح
۱۳۷۴	نوازنده عود و آهنگساز	۱۴- اکبر محسنی
۱۳۷۲	نوازنده پیانو، آهنگساز و رهبر ارکستر	۱۵- جواد معروفی
۱۳۹۱	نوازنده نی	۱۶- حسن کساپی
۱۳۷۵	نوازنده کلارینت (قره‌نی) و آهنگساز	۱۷- محمد شیرخدایی

۱۳۸۴	نوازنده فلوت، آهنگساز و خواننده	۱۸ - عmad رام
۱۳۶۸	آهنگساز	۱۹ - مرتضی حنانه
۱۳۸۴	نوازنده فاگت و فلوت، آهنگساز	۲۰ - مصطفی کسری
۱۳۷۴	رهبر ارکستر و آهنگساز	۲۱ - حشمت سنجرجی
۱۳۶۹	خواننده	۲۲ - عبدالعلی وزیری
۱۳۶۹	خواننده	۲۳ - حسین قوامی
۱۳۶۴	خواننده	۲۴ - روحانگیز
۱۳۷۸	خواننده	۲۵ - ملوک ضرابی کاشانی
۱۳۸۵	رئیس هنرستان موسیقی ملی	۲۶ - حسن فرشاد
۱۳۹۴	ترانه‌سرا و شاعر	۲۷ - رحیم معینی کرمانشاهی
۱۳۶۷	خواننده	۲۸ - عزّت روح‌بخش
۱۳۹۵	معلم و نظری‌دان و مؤلف	۲۹ - مصطفی کمال پورتراب
۱۳۹۵	نوازنده سنتور	۳۰ - مجید نجاهی

در پایان، به سهم خود، از جناب آقای صادق سمیعی، که بیش از ۲۸ سال افتخار آشنایی و بهره‌وری از محبت‌هایشان را داشته‌ام، سپاسگزارم که به پیشنهادم درباره ویرایش و دوباره سازی کتاب، پاسخ مثبت دادند. از آقای بهروز مبصری، پژوهشگر ارزنده موسیقی ایران نیز سپاسگزارم که برخی عکس‌ها و اسناد لازم را در اختیارم گذاشتند. امیدوارم این کتاب، با چهرهٔ جدید خود، همچنان برای دوستداران موسیقی اصیل ایرانی، خواندنی و ماندنی باشد.

میر علیرضا میرعلی‌نقی

تهران - تابستان ۱۳۹۵

پیشگفتار

به جز از عشق که اسباب سرافرازی بود
آنچه گفتیم و شنیدیم، همه بازی بود

چهره‌های موسیقی ایران به قصد گردآوری، ضبط وقایع و زندگینامه اساتید و دیگر دست اندکاران ۴۴ سال اخیر موسیقی اصیل ایرانی (از ۱۳۱۴ شمسی به بعد) نوشته شد. در این کار به برخی از پیشینیان ارجمند، که پیگیر به تلاش پرداخته‌اند نیز اشاره رفته است.

زنده یاد روح الله خالقی، دو کتاب به نام سرگذشت موسیقی ایران دارد که جلد اول (یا بخش نخست) در اسفند ۱۳۳۳ شمسی و جلد دوم (یا بخش دوم) در تیر ۱۳۳۵ چاپ و منتشر شده است.

جلد اول با مقدمه تاریخی کوتاه، نگاهی به گذشته دارد و سپس به مباحثی می‌پردازد که در حقیقت وقایع آن از سال ۱۲۸۵ یعنی آغاز مشروطیت ایران (که مصادف با تولد خالقی است) آغاز و به سال ۱۳۰۴ ختم می‌شود. در این کتاب خالقی به شرح احوال و آثار اساتید و دست اندکاران موسیقی آن زمان می‌پردازد. جلد دوم نیز که آن را باید وزیری نامه خواند، مربوط به ورود استاد کلنل علینقی وزیری از اروپا به ایران و تأسیس مدرسه عالی موسیقی در اسفند ۱۳۰۲ است و وقایع تا اواخر سال ۱۳۱۳ ادامه می‌یابد. در این تاریخ وزیری به موجب ابلاغی که از جانب وزارت معارف صادر شد معزول و خانه‌نشین شد.

بنابراین از سال ۱۳۱۴ به مدت ۴۴ سال از دیدگاه رویدادهای موسیقی و وقایع این

برهه از زمان، خلاعه بزرگی وجود دارد، و کتابی در این باب انتشار نمی‌یابد. هر چند، درگذر این زمان طولانی تحولات و دگرگونی‌های بی‌شماری در کار موسیقی پدید می‌آید و موسیقیدانان چیره دستی ظهور می‌کنند. در طی این سالیان واقعیت مهمی چون تأسیس ایستگاه فرستنده رادیو در چهارم اردیبهشت ۱۳۱۹، تأسیس انجمن موسیقی ملی در سال ۱۳۲۳، تأسیس هنرستان موسیقی ملی در سال ۱۳۲۸ به همت شادروان روح الله خالقی، افتتاح تلویزیون بخش خصوصی در سال ۱۳۳۷، افتتاح تلویزیون دولتی در آبان ماه ۱۳۴۵، تشکیل مرکز حفظ و اشاعه موسیقی در بهمن ماه ۱۳۴۷، ادغام رادیو و تلویزیون در یکدیگر و تشکیل سازمانی به نام سازمان رادیو و تلویزیون ملی ایران در سال ۱۳۵۰، تأسیس اداره کل هنرهای زیبای کشور در سال ۱۳۲۹ که بعداً (در سال ۱۳۴۳) به وزارت فرهنگ و هنر بدل شد؛ گشايش تالار رودکی (وحدت) در سال ۱۳۴۶، تشکیل دانشکده هنرهای زیبای و تخصیص شعبه‌ای برای تحصیل موسیقی و تحصیل عده‌ای از هنرجویان در بخش موسیقی این دانشکده در سال ۱۳۴۴، همه و همه، از اهم این رویدادهاست.

در اینجا برآن نیستم که بازگویی دوباره شرح زندگی و آفریده‌های اساتیدی که در دو کتاب زنده یاد خالقی آمده، بپردازم. چه، آن مرحوم با قلم نغز و بسیار شیوایش، تقریباً هر آنچه را می‌باید گفته است، مگر اساتیدی که خالقی اشاره مختصری به آنان کرده و عده داده است که در کتاب‌های بعدیش اساساً به آنها بپردازد، یا اساتید گرانقدیری که مطالبی ناگفته از آنان باقی مانده و برای تکمیل این سرگذشت‌ها لازم است، نکاتی چند بر مطالب قبلی افزوده گردد. مانند استاد چند بُعدی موسیقی ایران، شادروان ابوالحسن صبا که خالقی نویدش را به جلد سوم داده که هرگز انتشار نیافت.

تا آنجایی که نویسنده اطلاع دارد، مرحوم روح الله خالقی جلد سوم سرگذشت موسیقی را نیز نوشته است، اما این دستنویس متأسفانه تاکنون به چاپ نرسیده، تماس‌هایی برای طبع و انتشار جلد سوم با همسر آن روان شاد و خانم گلنوش خالقی دخترش (که فعلاً مقیم آمریکاست) گرفته شد، اما توفیقی در کار نبود.^۱

۱ - جلد سوم سرگذشت موسیقی ایران، در دهه ۱۳۷۰، یک بار به همت علی محمد رشیدی (۱۳۹۱-۱۳۱۵) با حفظ اصالت کامل متن اولیه و دیگر بار با افزوده‌ها و حاشیه‌نوبسی‌های سasan سپنا (۱۳۹۳-۱۳۱۳) در سال ۱۳۷۷ انتشار یافت. (ویراستار)

تأسیس رادیو

همانگونه که قبلاً اشاره شد، مهم‌ترین رویداد از جهت توسعه و گسترش موسیقی، گشایش ایستگاه رادیو تهران در چهارم اردیبهشت سال ۱۳۱۹ بود.

ساعت ۷ بعد از ظهر روز چهارشنبه ۴ اردیبهشت ۱۳۱۹، روزی خاص برای موسیقی ایرانی به شمار می‌رود، زیرا در آن روز استودیوی کوچکی که برای نخستین بار "صدای تهران" را پخش کرد و اکنون و در محل بی‌سیم قصر در جاده قدیم شمیران به یادگار مانده است، افتتاح شد و مردم صدای رادیو را شنیدند. دستگاه‌های کارای رادیو در آن تاریخ، یک فرستنده موج متوسط به قدرت دو کیلووات و یک فرستنده موج کوتاه به قدرت ۱۴ کیلووات بود. برنامه‌های رادیوی آن زمان عبارت بود از پخش خبر به زبان‌های فارسی، ترکی، عربی، فرانسه، روسی، انگلیسی، آلمانی، سرود، موسیقی ایرانی، موسیقی غربی، از روز دوم، رادیو پخش برنامه‌های عادی خود را دو بخش، به این ترتیب آغاز کرد: بخش اول از ساعت یازده و نیم صبح تا دو بعد از ظهر، و بخش دوم از ساعت پنج و ربع تا ساعت یازده و نیم شب.

به این ترتیب، رادیو از نخستین روزها با بیش از هشت ساعت و نیم برنامه در شبانه روز آغاز به کار کرد. برنامه‌ها همه به صورت "زنده" از استودیوی رادیو پخش می‌شد.

به قول خانم کوکب پرنیان (رجاء) گوینده سابق رادیو: "اداره بی‌سیم که در راه شمیران قرار داشت در بیابانی برهوت بود و چنان بود که گویی آن طرف دنیاست. ما در بوف و باران و گل و خاک با اتومبیل استیشن کبریتی قراصه‌ای خودمان را به استودیو می‌رساندیم."

تشکیلات ابتدایی رادیو دستخوش تغییر و دگرگونی بسیار شد. در آغاز کار، مسئولیت اداره رادیو از زمان افتتاح تا سال ۱۳۲۲، بر عهده وزارت پست و تلگراف بود. در پانزدهم تیر ۱۳۲۲ هیئت وزیران طی تصویب نامه‌ای، سازمان جامعی را به نام "اداره انتشارات و تبلیغات"، برای اداره کردن رادیو به وجود آورد و مقرر شد که این سازمان زیر نظر نخست وزیری به کار بپردازد. سال ۱۳۲۵ وزارت کار به وجود آمد، و دهم مرداد سال ۱۳۲۵ اداره انتشارات و تبلیغات به وزارت کار ملحق شد. در شهریور ۱۳۲۶ دیگر بار سازمان رادیو از وزارت کار جدا شد و به نخست وزیری پیوست. این وضع کم و بیش تغییر

نکرد، تا سال ۱۳۳۵ که اداره انتشارات و تبلیغات استقلال بیشتری یافت و به صورت "اداره کل انتشارات و تبلیغات" درآمد و سرانجام سال ۱۳۴۲ که وزارت اطلاعات^۱ تأسیس شد، اداره سازمان رادیو را بر عهده گرفت.

سال ۱۳۵۰ با تشکیل سازمان رادیو تلویزیون ملی ایران، رادیو از وزارت اطلاعات جدا و به سازمان رادیو تلویزیون پیوست.

جنگ جهانی دوم، توقف توسعه قدرت فرستنده‌ها را سبب شد، و در خلال این مدت، رادیو به دلیل جنگ بین‌الملل دوم، با دشواری‌های بسیار دست به گریبان بود. در نتیجه، برنامه‌هایی که برای گسترش رادیو در نظر گرفته شده بود، به اجراء در نیامد و چندین سال تأسیسات و فرستنده‌ها و تا حدودی برنامه‌های رادیو در همان حد آغازین، ماند. حتی در برخی موارد دچار وقفه و تعطیل شد. پس از پایان جنگ، رفته‌رفته بر امکانات و وسائل افروده شد، تا آنجا که در سال ۱۳۲۷ نخستین استودیوی رادیویی در ساختمان اداره انتشارات و تبلیغات، واقع در میدان ارک ساخته شد. این استودیو در حقیقت دومین استودیوی رادیویی ایران بود. سرانجام استودیوهای دیگری تأسیس و شبکه رادیویی در تهران و شهرستان‌ها گسترشی فوق العاده یافت که شرح مفصل آن از حوصله کتاب و بحث ما بیرون است.

گنجینه گرانبهای رادیو در آغاز تأسیس

در بهمن سال ۱۳۱۸، توسط کمیسیون رادیو و با نظر متخصصین فن موسیقی غربی، حدود سه هزار صفحه از صفحات مختلف موسیقی غربی، کلاسیک، اپرا، اپرت و غیره انتخاب و این صفحه‌ها از پاریس به ایران وارد شدند. صفحه‌های رسیده به انضمام یک هزار و دویست صفحه موسیقی ایرانی، عربی، هندی، ترکی در اتاق مجاور استودیوی پخش رادیو تهران (که برای همین کار قفسه‌بندی شده بود) جا داده شد. سپس کار

۱- وزارت اطلاعات آن زمان را نباید با "سازمان اطلاعات و امنیت کشور" (ساواک) اشتباه کرد. اولی صرفاً برای امور رسانه‌ای و دومی در امور امنیتی و حفاظتی تأسیس شده بودند. (ویراستار)

تفکیک صفحه‌ها از نظر نوع موسیقی و ثبت در دفاتر ویژه راهنما و شماره گذاری آغاز شد. تا برای روز افتتاح رادیو از هر جهت آمادگی لازم وجود داشته باشد. آرشیو رادیو در آغاز با نظام یافتن صفحه‌های موسیقی خارجی شکل گرفته بود، اندکی بعد صفحه‌های موسیقی ایرانی نیز به آن افزوده شد و به سرعت گسترش یافت. از هنگامی که نوار به رادیو آمد این روند توسعه چشمگیری پیدا کرد تا بدانجا که سال‌های بعد، در آرشیو تولید رادیو صدهزار نوار موسیقی و برنامه‌های جالب دیگر و هفده هزار صفحه گردآمد، همچنین در آرشیو رادیو ۱۵۷ شماره گل‌های جاویدان، ۵۸۱ برنامه گل‌های رنگارنگ (گل‌های رنگارنگ از شماره ۱۰۰ شروع شد، ولی چون برخی از برنامه‌های آن شماره الف و ب دارد تعداد آن در حدود ۵۸۱ تخمین زده می‌شود)، ۳۱۲ برگ سبز، ۴۶۵ شاخه گل، ۶۲ گل‌های صحراوی، ۲۰۱ گل‌های تازه و ۱۱۷ برنامه گلچین هفت‌تۀ؛ بایگانی شد. قریب بیست هزار ترانه از خوانندگان گوناگون در این مرکز فراهم آمد و نمونه‌هایی از اجرای آواز و ترانه با صدای اقبال السلطان، ظلی، قمر، روح‌انگیز و سایرین در این گنجینه وجود دارد.

موسیقی رادیو

از سوی کمیسیون موسیقی رادیو که ریاست آن با سرگرد غلامحسین مین باشیان و معاونت آن با سروان ابراهیم آژنگ بود، عده‌ای از خوانندگان شایسته (زن و مرد) و تنی چند از نوازنده‌گان برجسته آن روز دعوت شدند که از رادیو برنامه زنده اجرا کنند. این هنرمندان عبارت بودند از: ۱. ادیب خوانساری (آواز)، ۲. تاج اصفهانی (آواز)، ۳. جواد بدیع‌زاده (تصنیف)، ۴. قمرالملوک وزیری (آواز و تصنیف)، ۵. روح‌انگیز (آواز و تصنیف)، ۶. ملوک ضرابی (تصنیف).

نوازنده‌گان عبارت بودند از: ۱. ابوالحسن صبا (ویولون)، ۲. مرتضی محجوبی (پیانو)، ۳. حاج علی اکبر خان شهرنازی (تار)، ۴. حبیب سماعی (سنثور)، ۵. حسین یاحقی (کمانچه و ویولون)، ۶. مهدی خالدی (ویولون)، ۷. ابراهیم منصوری (ویولون)، ۸. حسینعلی وزیری تبار (قره نی)، ۹. حسین تهرانی (تنبلک)، ۱۰. مهدی نوایی (نی)، ۱۱. مرتضی نی‌داود (تار)، ۱۲. موسی معروفی (تار)، ۱۳. عبدالحسین شاه، ۱۴. ا.

۱۴. جواد معروفی (پیانو)، ۱۵. مهدی غیاثی (تنبک)، ۱۶. رضا روانبخش (تنبک و آوازهای ضربی)، بعد از شهریور ۱۳۲۰ تا ۱۳۲۳ آقایان: غلامحسین بنان (آواز)، مجید وفادار (ویلون)، لطفالله مجد (تار) خانم‌ها: عزت روح‌بخش، دلکش (تصنیف و آواز) و عده‌ای دیگر نیز به گروه یاد شده پیوستند.

با هنرمندانی که نام بردیم و هنرمندانی دیگر، دو دسته ارکستر ایرانی تشکیل شد: ارکستر دسته اول به رهبری استاد ابوالحسن صبا.

ارکستر دسته دوم به رهبری استاد مرتضی محجوی.

از این هنرمندان هر روز یک ربع به عنوان تکنواز، در برنامه‌های رادیو استفاده می‌شد. همچنین ده تن از موسیقیدانان چکسلواک به استخدام اداره موسیقی کشور درآمدند و کار خود که در مرحله آموزش موسیقی علمی غربی به هنرآموزان هنرستان موسیقی و همچنین نوازنده‌گی در ارکستر سمفونیک تهران بود، شروع کردند.

هنگام افتتاح رادیو، اینان همه شب نیم ساعت در بخش موسیقی غربی رادیو برنامه اجرامی کردند.

فرهنگسرای نیاوران در سال ۱۳۵۷، نمایشگاهی دایر و در روز افتتاح کتابی نیز منتشر کرد. در آن نمایشگاه، چهره‌هایی از پیشوavn هنر و ادبیات معاصر ایران را به تماشا گذارد و در کتابی که به همین مناسبت منتشر شد، درباره موسیقی چنین آمده است: "دگرگونی سبک‌های هنر ضرورتی تاریخی است، سبک مشخص یک دوره در ادوار دیگر حساسیتی برنمی‌انگیزد، در هنر، خیل جاودانگان وجود دارند، اما هیچ شیوه‌ای و هیچ اسلوبی جاودان نیست، موسیقی شنوندگانی تازه یافت و نگرش بدین هنر - اگر غلو نباشد - واژگون گردید. خواستهای تازه شنوندگان و آهنگسازان در رابطه با تحولات اجتماعی، کنسرت‌ها و سازهای اروپایی، آشکال تازه‌ای در ترانه سرایی به دست داد و نت موسیقی با سامان دادن به مرده ریگ موسیقی فرادادی که در حال فراموشی بود، از آن منبعی ماندگار برای تجربه‌های تازه آیندگان فراهم ساخت."

و در ادامه می‌خوانیم:

"این نمایشگاه گونه‌ای بازنگری به پیشینه هنر نو ایران است و با این که کم

شده تا این بازنگری، ابعادی گستردگی و در برگیرنده داشته باشد، بحتمل سهوها و از قلم افتادگی‌هایی نیز به چشم می‌خورد. اما اگر بپذیریم گزینش چهره‌ها بیش از هر چیز جنبه‌ای نمادین داشته است، شاید سهوها نیز پوزش پذیر باشد.

در این کتاب، زندگینامه‌ها و تصاویر گوناگون از کسانی که در رشته‌های پژوهش، داستان نویسی، شعر، هنرهای دیداری، نمایش، سینما و موسیقی خالق و آفریننده آثاری بوده‌اند به نگارش در آمده است. در بخش موسیقی که مورد بحث ماست این افراد را برگزیده‌اند:

۱. آقا حسینقلی (تار)، ۲. حسین اسماعیلزاده (کمانچه)، ۳. اقبال السلطان (آواز)،
۴. حسین تهرانی (تبک)، ۵. مهدی خالدی (ویولون)، ۶. روح الله خالقی (رهبر ارکستر)،
۷. درویش خان (تار و سه‌تار)، ۸. شیدا (ترانه سرا)، ۹. ابوالحسن صبا (موسیقیدان)،
۱۰. سید حسین طاهرزاده (آواز)، ۱۱. ابوالقاسم عارف (تصنیف ساز)، ۱۲. مرتضی محجوبی (پیانو)، ۱۳. میرزا عبدالله (سه‌تار و تار)، ۱۴. کلنل علینقی وزیری (موسیقیدان)، ۱۵. قمرالملوک وزیری (آواز)، (آقایان وزیری و صبا در چند رشته استاد بوده‌اند در حقیقت آنان را در هنر باید مردان چند بعدی دانست). بنابراین با این که شادروان خالقی در دو جلد کتاب سرگذشت موسیقی خود زندگینامه برخی از این پانزده تن را مفصل‌آمیخته شرح داده است، در این کتاب نیز سعی برآن است که از همه آنان یادی به میان آید و باید گفت که از اساتیدی که در کتاب‌های زنده یاد خالقی به تفصیل سخن گفته شده است (مانند وزیری) به اشارتی بسنده می‌کنم.

در خاتمه این مقدمه، از همه سورانی که در این رهگذر مرا یاری داده‌اند تشکر فراوان دارم و به ویژه از خانم افليا پرتو هنرمند گرامی و نوازنده توانای پیانو که پایان نامه فوق لیسانس خود را با عنوان «نقد و بررسی موسیقی ملی» در اختیار این جانب قرار دادند، سپاسگزارم. در فصل آغازین از پایان نامه تحصیلی ایشان بسیار بهره جسته‌ام. خواننده سابق و مشهور وزارت فرهنگ و هنر، خانم پریوش [ستوده] نیز مرا برای انجام پاره‌ای از مصاحبه‌ها یاری داده‌اند که از ایشان نیز ممنونم، همچنین در فصول بعدی از برنامه‌های

یادی از هنرمندان^۱ که حدود سی سال پیش از رادیو پخش می‌شد، نوشته شادروان روح الله خالقی و همچنین از برخی از برنامه‌های چهره‌های موسیقی ایران که در سال ۱۳۵۴ از رادیو ایران پخش می‌شد، بهره‌ها جسته‌ام.^۲

اصولاً در سراسر کتاب از هر جا مطلبی برگرفته یا اقتباس کرده‌ام، به صراحت مأخذ آن ذکر شده است.

از صاحب نظران، هنرمندان عزیز و موسیقی دانان معزز استدعا دارم در صورت برخورد به موارد ناقص و ابتر، سههوا و کاستی‌ها به نویسنده تذکار دهنده تا در چاپ‌های بعدی تصحیح شود. و به هر تقدیر نقص‌ها، و از قلم افتاده‌ها، ایرادها و لغتش‌های را با دیده عفو و اغماض نگریسته و با ارسال نظرات خود ما را در غنا و تکمیل هر چه بیشتر این کتاب یاری دهنده. نظر به کثرت رویدادهای چهل و چهار ساله و ظهور و بروز هنرمندان بزرگ موسیقی چون همه مطالب و رخدادها در یک کتاب نمی‌گنجد، سعی بر آن است وقایع و زندگینامه‌های هنرمندان در دو کتاب تدارک شده تا در دسترس خوانندگان و علاقمندان عزیز قرار گیرد.

شاپور بهروزی

۱- حدود سی سال پیش (۱۳۳۷-۱۳۳۵) شادروان روح الله خالقی برنامه‌هایی به نام "یادی از هنرمندان ایران" برای رادیو تهیی و تنظیم می‌کرد. در برنامه ضمن شرحی کوتاه، و مختصراً زندگی هنرمندان، نمونه‌هایی از کار هنرمندان ارائه می‌شد. در متن این کتاب از تعدادی از برنامه مزبور که اختصاص به هنرمندان زیر داشته بهره جسته‌ام.

۱. یحیی حاتمی، ۲. عبدالحسین شهنازی، ۳. حسین سنجری، ۴. یحیی زرینچه، ۵. ناصرالله زرین‌بنجه، ۶. ابراهیم سرخوش، ۷. لطفالله مجید، ۸. حسینعلی وزیری تبار، ۹. علی محمد خادم‌میثاق، ۱۰. رضاقلی میرزاژ طلی، ۱۱. عبدالعلی وزیری، ۱۲. موجول پروانه، ۱۳. عزت روحیخشن، ۱۴. احمد عبادی، ۱۵. ابوالحسن صبا، ۱۶. ابراهیم منصوری، ۱۷. مهدی خالدی، ۱۸. مجید وفادار، ۱۹. علی تجویدی، ۲۰. جواد معروفی، ۲۱. حسن کسایی، ۲۲. ابوالقاسم عارف قزوینی، ۲۳. ادیب خوانساری، ۲۴. تاج اصفهانی، ۲۵. جواد بدیع‌زاده، ۲۶. غلامحسین بنان، ۲۷. قمرالملوک وزیری، ۲۸. روح‌انگیز، ۲۹. موسی معروفی، ۳۰. رضا محجوبی.

نقل و استناد به برنامه "یادی از هنرمندان ایران" از این نظر در خور اهمیت است که نظرات زنده یاد خالقی را دارد. در حقیقت اظهارنظر ایشان از لحاظ صلاحیت و اعتباری که آن مرحوم در زمینه موسیقی ملی داشته جلت و مورد احترام و قبول اکثریت صاحب‌نظران مربوطه است. طرح دیدگاه‌های ایشان نه تنها جهت موقعیت و زنده نگاه داشتن نام

هنرمندان موسیقی ایران وظیفه‌ای است، بلکه ضروری تاریخی است. (ش.ب)

۲- از اساتید عالی قدر موسیقی ایران: حسین قوامی و مهدی خالدی که مرا درگردآوری برخی از مطالب و تصاویر کتاب پاری داده‌اند نیز سپاس فراوان دارم. (ش.ب)